

Edukacja międzykulturowa dzieci i młodzieży w aspekcie budowania odporności społecznej

Krystyna Grzesiak

dr, Uniwersytet Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie

<https://orcid.org/0000-0001-7048-8636>

Wprowadzenie

Istnieje wiele definicji odporności społecznej, odnoszą się one do jednostek i grup, do rodzin oraz do społeczności lokalnych i najogólniej dotyczą zdolności stawiania czoła wyzwaniom i radzenia sobie z nimi mimo przeciwności losu¹. Budowanie odporności społecznej to zadanie kompleksowe, wymagające współpracy przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych. Wynika to m.in. ze specyfiki zagrożeń cywilizacyjnych, takich jak: zmiany klimatu, katastrofy naturalne, katastrofy techniczne, zagrożenia o charakterze społecznym (kryzysy polityczne, gospodarcze, wojny, cyberzagrożenia, terroryzm, kryzysy migracyjne). W ostatnim czasie, zarówno w dyskursie politycznym, jak i naukowym, obserwuje się wzrost zainteresowania odpornością społeczną i możliwościami jej wzmacniania w różnych obszarach². Aby zrozumieć specyfikę zagro-

¹ A. Borucka, A. Pisarska, *Koncepcja resilience – czyli jak pomóc dzieciom i młodzieży z grup podwyższonego ryzyka*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012, s. 2–4.

² W grudniu 2024 r. rozpoczął się dwuletni projekt *RESIL-POL – wzmacnianie odporności społecznej, rozwój komunikacji kryzysowej i edukacja w zakresie bezpiecznych zachowań w Polsce*, realizowany przez Rządowe Centrum Bezpieczeństwa w ramach Unijnego Mechanizmu Ochrony Ludności. Zob. R. Rey, *Spółeczeństwo odporne na zagrożenia*, <https://www.gov.pl/web/rcb/spoleczenstwo-odporne-na-zagrozenia> [dostęp: 28.04.2025].

zenia, jego przyczyny i skutki oraz opracować strategię przeciwdziałania, potrzebna jest wiedza. Zdobywa się ją dzięki edukacji.

Edukacja rozumiana jest jako „[...] ogół wielowymiarowych działań oraz procesów służących wychowaniu i kształceniu osób czy grup społecznych”³. Działania te prowadzą do „[...] opanowania pożądanych zachowań, ukształtowania postaw, nabycia potrzebnych cech osobowych”⁴. Poprzez edukację zdobywa się wiedzę, umiejętności i kompetencje, co pozwala nie tylko zrozumieć zachodzące procesy społeczne, kulturowe i ekonomiczne, ale też aktywnie i świadomie w nich uczestniczyć. Dzięki edukacji budowana jest również odporność na zagrożenia, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym. Brak dostatecznej wiedzy na temat zachodzących wokół zjawisk sprzyja narastaniu obaw społecznych (niepewności, strachu, poczucia zagrożenia), a brak możliwości przewidywania konsekwencji tych zjawisk wiąże się z trudnością sprawowania nad nimi kontroli. Wiedza zwiększa również umiejętność krytycznej oceny i analizy pozyskiwanych informacji oraz ułatwia podejmowanie świadomych decyzji, dzięki temu zaś trudniej ulega się wpływom (wyszkala się odporność na manipulacje).

Dla wzmocnienia odporności społecznej ważne jest rozwijanie i doskonalenie kompetencji społecznych. Kompetencja to rezultat uczenia się, w efekcie którego pojawia się zdolność do wykonywania określonych zadań⁵. Rozwinięte kompetencje społeczne (aktywna postawa obywatelska, uczestnictwo w życiu społecznym) wspierają odporność całego społeczeństwa. W ujęciu pedagogicznym istota budowania odporności polega zatem na uczeniu się w celu bycia odpornym.

W pracy wychowawczej z dziećmi i młodzieżą bardzo ważne są działania polegające na rozwijaniu ich mocnych stron i umiejętności. Dzięki tym zasobom młodzi ludzie stają się lepiej przygotowani do realizowania zadań i podejmowania wyzwań oraz do życia w warunkach różnych zagrożeń⁶.

W artykule przyjęto definicję, zgodnie z którą odporność rozumiana jest jako „[...] proces rozwojowy, za pomocą którego dzieci i młodzież nabywają umiejętności korzystania z wewnętrznych i zewnętrznych zasobów po to, by osiągnąć dobre przystosowanie (pozytywną adaptację) pomimo przeszłych lub obecnie występujących przeciwności losu”⁷. Zgodnie z teorią odporności uodparnianie się młodego człowieka

³ *Pedagogika. Leksykon PWN*, red. B. Milerski, B. Śliwowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 54.

⁴ M.J. Szymański, *Socjologia edukacji. Podręcznik akademicki*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013, s. 23.

⁵ J. Szempruch, *Pedeutologia. Studium teoretyczno-pragmatyczne*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013, s. 101.

⁶ K. Ostaszewski, *Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2014, s. 75.

⁷ A. Borucka, K. Ostaszewski, *Koncepcja resilience. Kluczowe pojęcia i wybrane zagadnienia*, „Medycyna Wieku Rozwojowego” 2008, nr 2(12), s. 588.

zachodzi głównie poprzez wzmacnianie czynników chroniących. Można zaklasyfikować je do kilku grup, są to „[...] cechy, umiejętności i zdolności indywidualne, wspierające relacje z bliskimi, pozytywne cechy środowiska rodzinnego, wsparcie płynące ze środowiska pozarodzinnego oraz cechy środowiska lokalnego i miejsce zamieszkania”⁸. Najważniejsze czynniki chroniące wynikają z potencjału człowieka. Anetta Jaworska zalicza do nich m.in. kompetencje społeczne, na które składają się: umiejętności interpersonalne (w zakresie nawiązywania kontaktów i współpracy w grupie, wspólnego rozwiązywania problemów, radzenia sobie w trudnych i nowych sytuacjach, łagodzenia konfliktów, otwartości), umiejętności poznawcze (trafnej oceny sytuacji), pozytywna samoocena (świadomość swoich mocnych i słabych stron), zdolność rozpoznawania i wyrażania emocji, samokontrola, asertywność, identyfikacja z pozytywnymi grupami rówieśniczymi⁹. Nabycie kompetencji społecznych jest warunkiem nawiązywania prawidłowych relacji międzyludzkich, a tym samym sprawnego funkcjonowania w środowisku. Dobrze rozwinięte kompetencje społeczne pomagają współpracować w grupie, pokonywać trudności, rozwiązywać problemy. Zdolność do efektywnego funkcjonowania w relacjach z innymi ludźmi pozwala na skuteczną komunikację i współpracę, także w zróżnicowanym kulturowo środowisku, co wobec rosnącej heterogeniczności kulturowej naszego społeczeństwa jest bardzo ważne. Współwystępowanie wielu kultur w obrębie jednego państwa może ubogacać, ale może też stać się źródłem napięć i konfliktów – to od edukacji zależy, jak będą się kształtować te relacje.

Przyjmowanie obcokrajowców (uchodźców wojennych, imigrantów ekonomicznych) budzi obecnie w Polsce niepokój i obawy społeczne. Przejawia się całą gamą różnych postaw i opinii: od akceptacji po niechęć i odrzucenie. Wyniki badań opinii społecznej wskazują, że problemem nie jest imigracja, ale to, kim są i jacy są imigranci. Podłożem obaw jest odmiennność kulturowa i religijna obcokrajowców¹⁰. Zdaniem naukowców badających zjawisko wielokulturowości tylko poprzez realizację edukacji nastawionej na poznanie innych kultur (edukacji międzykulturowej) możliwe jest budowanie społeczeństwa pluralistycznego i harmonijne współistnienie z mniejszościami narodowymi, etnicznymi, kulturowymi i religijnymi. Celem artykułu jest wskazanie roli edukacji międzykulturowej w rozwijaniu i wzmacnianiu zasobów oraz umiejętności dzieci i młodzieży do życia w zróżnicowanym kulturowo świecie.

⁸ S. Śliwa, *Profilaktyka pedagogiczna*, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole 2015, s. 32.

⁹ A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012, s. 184.

¹⁰ Według raportu z badań sondażowych opublikowanego przez CBOS w 2024 r. Polacy mieli pozytywno-negatywny stosunek do Chińczyków, Żydów, Hindusów i Turków. Największą niechęć budzili Rosjanie, w nieco mniejszym stopniu Białorusini, Romowie i Palestyńczycy. *Stosunek Polaków do innych narodów*, CBOS, Warszawa 2024, s. 2–4, https://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2024/K_025_24.PDF [dostęp: 28.04.2025].

Zróżnicowanie kulturowe współczesnej Polski

Współczesne społeczeństwa są zróżnicowane kulturowo. Należy wyjaśnić znaczenie pojęć wielokulturowości i międzykulturowości. Wielokulturowość to współistnienie wielu różnych kultur w określonej przestrzeni społecznej. Jeśli kultury te wchodzą z sobą w dobrowolne, wielopłaszczyznowe interakcje, można mówić o międzykulturowości, przenikaniu się i wymianie wartości różnych kultur. Kontakty międzykulturowe umożliwiają także nabywanie nowych doświadczeń społeczno-kulturowych, których efektem jest uczenie się innych kultur, czyli edukacja międzykulturowa. Współczesne zróżnicowanie kulturowe w państwach demokratycznych opiera się na wolności i równości: wolność oznacza możliwość kultywowania wybranej kultury, równość to prawo do równorzędnego istnienia kultur i ich rozwijania¹¹.

W Polsce do mniejszości narodowych i etnicznych o charakterze historycznym, czyli mieszkających tu od wielu lat, należą (w kolejności od najbardziej licznych): Niemcy, Ukraińcy, Białorusini, Żydzi, Rosjanie, Litwini, Ormianie, Czesi, Słowacy, Łemkowie, Romowie, Tatarzy i Karaimi. Według Narodowego Spisu Powszechnego z 2021 r. to łącznie 328 814 osób¹². W opublikowanych przez CBOS danych znalazły się deklaracje przynależności także do innych narodowości: angielskiej (54 424), amerykańskiej (27 756), włoskiej (19 980), francuskiej (14 739), irlandzkiej (11 638), holenderskiej (10 254) i wielu innych. Wyróżnia się także społeczność posługująca się językiem kaszubskim – mniejszość regionalna licząca 17 685 osób. Stosunkowo nowym zjawiskiem jest wskazywanie przynależności do społeczności Ślązaków, którą deklarują 596 224 osoby. Pojawiają się też deklaracje przynależności do mniejszości góralskiej, kurpiowskiej czy kocięskiej¹³.

W ostatnich latach Polska staje się państwem docelowym dla wielu migrantów, których korzenie kulturowe sięgają odległych krajów. To głównie mieszkańcy Afryki i Bliskiego Wschodu. Przyczyn tej migracji należy upatrywać w toczonych wojnach, dyktaturach, prześladowaniach, ale też chęci poprawy warunków życia¹⁴. Duże zmiany w aspekcie zróżnicowania kulturowego w Polsce przyniósł 2022 r. Agresja Federacji

¹¹ A. Śliz, M.S. Szczepański, *Wielokulturowość. Idea, teoria i polityka*, „Kultura i Społeczeństwo” 2020, t. 64, nr 2, s. 176–177, <https://doi.org/10.35757/KiS.2020.64.2.10>.

¹² *Wstępne wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021 w zakresie struktury narodowo-etnicznej oraz języka kontaktów domowych*, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-wstepne/wstepne-wyniki-narodowego-spisu-powszechnego-ludnosci-i-mieszk-2021-w-zakresie-struktury-narodowo-etnicznej-oraz-jezyka-kontaktow-domowych,10,1.html> [dostęp: 30.04.2025].

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ W. Kędzior, K. Rejman, B. Rejman, *Współczesne problemy migracji i integracji kulturowej uchodźców* [w:] *Edukacja międzykulturowa – idee, koncepcje, inspiracje. Materiały dydaktyczne dla uczniów szkół średnich i studentów*, red. P. Borza, K. Rejman, W. Błażejowski, B. Rejman, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. B. Markiewicza, Jarosław 2018, s. 21–30.

Rosyjskiej na Ukrainę oraz wybuch wojny w lutym 2022 r. spowodowały, że do Polski w pierwszych miesiącach działań wojennych przyjechało kilkanaście milionów osób. W 2024 r. ważne zezwolenia na pobyt w naszym kraju miało łącznie 1 477 854 obywateli Ukrainy. Obecnie są oni najliczniejszą grupą obcokrajowców w Polsce, stanowiąc ponad 80% ogółu osiedlających się w naszym kraju cudzoziemców¹⁵.

Analizując rodzaj polityki narodowościowej uprawianej przez państwo polskie względem mniejszości, badacze wskazują na model pluralistyczny, który oparty jest na równości wszystkich grup. W modelu tym państwo wspiera finansowo aktywność kulturalną i społeczną mniejszości, dopuszczając autonomię i dwujęzyczność. Mniejszości mają możliwość zachowania i kultywowania własnej odrębności oraz udziału w życiu publicznym¹⁶.

Edukacja międzykulturowa, kompetencje międzykulturowe – ustalenia terminologiczne

Edukacja międzykulturowa przygotowuje ludzi do życia w świecie, którego immanentną cechą jest zróżnicowanie¹⁷. Tadeusz Lewowicki, twórca polskiej koncepcji edukacji międzykulturowej, zaznaczył, że jej celem jest otwarcie na kontakty z ludźmi z innych grup narodowościowych, etnicznych, wyznaniowych, kulturowych. Ważne jest ich poznanie, podejmowanie wspólnych działań kulturalnych i oświatowych, wzajemne wzbogacanie przez przyjmowanie i oferowanie tego, co w danych kulturach najbardziej wartościowe, kształtowanie poczucia ludzkich wspólnot, integracja¹⁸. Zadaniem edukacji międzykulturowej jest także wspieranie procesu inkluzji społecznej, czyli włączania w nurt życia społecznego osób wykluczonych ze względu na różnice kulturowe¹⁹. Ma ona również wpływ na budowanie tożsamości, na którą składają się m.in. wymiar rodzinny, lokalny, regionalny, narodowy, europejski i globalny; prowadzi od poznania siebie i kultury rdzennej, odziedziczonej, narodowej, do poziomu europejskiego i globalnego, poznania Innych, zaciekawienia innymi kultu-

¹⁵ *Sytuacja dotycząca Ukrainy*, Urząd ds. Cudzoziemców, <https://www.gov.pl/web/udsc/sytuacja-dotyczaca-ukrainy> [dostęp: 5.05.2025].

¹⁶ A. Szczepański, *Ewolucja polityki etnicznej w Polsce w latach 1944–1989*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2020, t. 28, s. 167, 173, <https://doi.org/10.19195/1643-0328.28.11>.

¹⁷ T. Lewowicki, *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej* [w:] *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*, red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A.A. Szczurek-Boruta, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s. 31. Zob. także A. Rogalska-Marasińska, *Edukacja międzykulturowa na rzecz zrównoważonego rozwoju. Edukacja, teorie kształcenia i wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 304–365.

¹⁸ T. Lewowicki, *Edukacja międzykulturowa – bilans otwarcia 2012*, „Edukacja Międzykulturowa” 2012, nr 1, s. 31, <https://doi.org/10.15804/em.2012.01>.

¹⁹ A. Młynarczuk-Sokołowska, *Od obcości do inności. Międzykulturowa edukacja nieformalna na przykładzie działań polskich organizacji pozarządowych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2015, s. 63–64.

rami, redukcji szkodliwych mitów, stereotypów, lęków, uprzedzeń, do dialogu, wzajemnych relacji, wspólnego działania, inspiracji. Wymiary te są z sobą związane, stają się istotne w różnych okresach życia człowieka. Składają się na wielowymiarową tożsamość współczesnych ludzi, żyjących w różnych środowiskach i prowadzących odmienne style życia²⁰.

Teoretycznym i praktycznym obszarom edukacji międzykulturowej odpowiadają jej funkcje:

- poznawcza, polegająca na poszerzaniu i pogłębianiu wiedzy dotyczącej różnorodności kulturowej oraz inspirowanych różnorodnością procesów kształcenia, wychowania i socjalizacji;
- adaptacyjna, której celem jest zwiększanie zdolności przystosowania się do warunków kulturowej różnorodności;
- transformacyjna, dzięki której następuje wspomaganie zmian społecznych i kulturowych, przekształcanie świadomości jednostek i zbiorowości oraz wzrost podmiotowości i społecznej partycypacji jednostek i grup wykluczanych lub marginalizowanych²¹.

Jerzy Nikitorowicz sytuuje cele edukacji międzykulturowej w trzech sferach: postaw, umiejętności i świadomości. W sferze postaw należy dążyć do tego, aby traktować społeczeństwo jako współistniejące i przenikające się grupy, uwrażliwiać na wartości innych kultur wzbogacających kulturę powszechną, wyzbywać się poczucia wyższości kulturowej, nacjonalizmu, stereotypów i uprzedzeń, przeciwstawiać się dyskryminacji, rasizmowi i ksenofobii, wykazywać się empatią i otwartością. W sferze umiejętności najistotniejsze są: zauważanie i poznawanie Innych oraz traktowanie ich jak sąsiadów, rozumienie ich odmienności kulturowej oraz świadomość własnej godności i wartości w kontaktach z Innymi, postrzeganie inności jako interesującej i wzbogacającej, a nie zagrażającej i wrogiej, rozpoznawanie przejawów marginalizacji, stereotypów, uprzedzeń, dyskryminacji, rasizmu, poszukiwanie porozumienia w różnych sferach poprzez podejmowanie dialogu, rozwiązywanie konfliktów, działanie na rzecz pokojowego współżycia. W sferze świadomości efektem edukacji międzykulturowej powinno być zdawanie sobie sprawy z równouprawnienia wszystkich kultur przy jednoczesnym budowaniu własnej tożsamości kulturowej, uświadomienie sobie istnienia silnej więzi pomiędzy ludźmi różnych kultur na całym świecie²².

Dzięki edukacji międzykulturowej możliwe jest „[...] uwrażliwienie na różnice kulturowe, osłabienie barier kontaktu międzykulturowego, jak etnocentryzm,

²⁰ T. Lewowicki, *Edukacja międzykulturowa – od lokalnych sukcesów ku globalnym przesłaniom i oddziaływaniom*, „Edukacja Międzykulturowa” 2014, nr 3, s. 28–29, <https://doi.org/10.15804/em.2014.01>.

²¹ K.M. Bleszyńska, *Teoretyczny status edukacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2011, t. 17, cz. 1, s. 40, <https://doi.org/10.15290/pss.2011.17.01.04>.

²² J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Wydawnictwo Uniwersyteckiego Trans Humana, Białystok 1995, s. 116–117.

uprzedzenia rasowe i etniczne czy ksenofobia, rozwinięcie predyspozycji do dialogu i pokojowej koegzystencji z osobami odmiennymi religijnie, etnicznie i kulturowo [...]”²³. Można więc rozumieć ją jako proces rozwoju i wzmacniania określonych cech osobowości, dzięki któremu możliwe staje się nabywanie kompetencji międzykulturowych. Należą one do obszaru kompetencji społecznych i umożliwiają sprawne funkcjonowanie w grupach zróżnicowanych kulturowo. Wielu pedagogów, opisując kompetencje międzykulturowe, przedstawia je jako triadę wiedzy, umiejętności i postaw²⁴.

Tabela 1. Kompetencje międzykulturowe

Obszar	Opis
Wiedza	Osoba posiadająca kompetencje międzykulturowe w obszarze wiedzy: zna zróżnicowanie kulturowe swojego otoczenia i świata oraz ma świadomość tego, jak różnice kulturowe warunkują zachowania człowieka, wie, że istnieją wartości, normy i ukryte wzory kulturowe, zna przyczyny nieporozumień w komunikacji werbalnej i niewerbalnej oraz jest gotowa do wyjaśniania nieporozumień, zna własne uwarunkowania kulturowe i ich wpływ na postrzeganie świata, ma świadomość ograniczeń i subiektywności własnych norm kulturowych, zna języki obce
Umiejętności	Osobę posiadającą umiejętności międzykulturowe w obszarze postaw charakteryzuje adaptacja i elastyczność zachowania, zdolność radzenia sobie w sytuacjach niejednoznacznych i problemowych, umiejętność rozwiązywania konfliktów, umiejętność objaśniania przejawów obcej kultury i odnoszenia jej do kultury rodzimej, umiejętność nawiązywania i budowania pozytywnych relacji międzykulturowych (zdolności komunikacyjne), umiejętność słuchania, empatia, zdolność do działania w grupach międzykulturowych, umiejętność diagnozowania mechanizmów własnych uprzedzeń, przekonań i zasad, umiejętność przezwycięzania stereotypów
Postawy	Osoba posiadająca kompetencje międzykulturowe w obszarze postaw jest tolerancyjna dla niejednoznaczności i inności, otwarta i pozytywnie nastawiona na odmiennność, ma szacunek dla odmienności, jest gotowa do wyzbycia się uprzedzeń, ma ciekawość poznawczą (chęć poznawania innych kultur), jest otwarta na nowe informacje

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Szempruch, M. Blachnik-Gęsiarz, *Praktyczny wymiar kompetencji międzykulturowych w polskiej szkole* [w:] *Edukacja międzykulturowa – idee, koncepcje, inspiracje. Materiały dydaktyczne dla uczniów szkół średnich i studentów*, red. P. Borza, K. Rejman, W. Błażejowski, B. Rejman, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. B. Markiewicza, Jarosław 2018, s. 79.

Oznacza to, że człowiek wyposażony w kompetencje międzykulturowe potrafi sprawnie działać, efektywnie się komunikować i współpracować oraz wykazywać

²³ K.M. Bleszyńska, *Teoretyczny status...*, op. cit., s. 41.

²⁴ I. Nowakowska-Buryła, K. Kusiak, *Natura kompetencji a ograniczenia i trudności w kształceniu międzykulturowym nauczycieli edukacji elementarnej*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2019, vol. 14, nr 2(52), s. 41–53, <https://doi.org/10.35765/eetp.2019.1452.03>. Autorki zestawiają i porównują różne klasyfikacje kompetencji międzykulturowych.

aktywną postawę w relacjach z przedstawicielami innych kultur. Kompetencji międzykulturowych nabywa się w procesie edukacji. Powinna być ona systematyczna, realizowana w odniesieniu do wszystkich grup wiekowych i obejmować ogół społeczeństwa, łącznie z osobami przygotowującymi się do migracji oraz napływającymi migrantami. Grupami szczególnie istotnymi są dzieci i młodzież.

Edukacja międzykulturowa w szkole

Szkoła jako jedna z najważniejszych instytucji oświatowo-wychowawczych rozwija potencjał uczniów poprzez przekazywanie wiedzy, jak również kształtowanie kompetencji, postaw i wartości umożliwiających im rozwój i odpowiedzialne uczestnictwo w życiu społeczeństwa²⁵. Działalność edukacyjną szkoły określają podstawa programowa, programy nauczania, programy wychowawcze oraz programy profilaktyczne. Podstawowym zadaniem tej instytucji jest stworzenie takiego środowiska, które wspomaga rozwój psychiczny, fizyczny i społeczny każdego ucznia.

Szkoła wielokulturowa to placówka kształcąca uczniów zróżnicowanych kulturowo i religijnie, o różnym stopniu znajomości języka polskiego i zróżnicowanym poziomie wiedzy, nie zawsze przygotowanych do funkcjonowania w sztywnych ramach instytucji²⁶. Realizowane są w niej programy edukacji międzykulturowej, programy wychowawcze nastawione na zwalczanie negatywnych stereotypów, dba się o rozwój kompetencji międzykulturowych. Wraz z rosnącą skalą migracji w polskich szkołach przybywa dzieci reprezentujących inne kultury, dlatego, przyjmując za Jerzym Nikitorowiczem, że wielokulturowość jest faktem, a międzykulturowość zadaniem, należy stwierdzić, że podejmowanie działań z zakresu edukacji międzykulturowej jest obecnie jednym z ważniejszych zadań szkoły²⁷.

Wśród uczniów z innych kultur, którzy uczą się w polskich szkołach, można wyróżnić kilka grup ze względu na status pobytu: są to dzieci migrantów zarobkowych (ekonomicznych), migrantów poszukujących w Polsce ochrony międzynarodowej z powodu konfliktów zbrojnych, prześladowań etnicznych, dzieci przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych określonych w ustawie o mniejszościach

²⁵ G. Neuner, *Edukacja międzykulturowa i jej wymiary* [w:] F. Brotto, J. Huber, K. Karwacka-Vögele, G. Neuner, R. Ruffino, R. Teutsch, *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich. Przygotowanie do życia w różnorodnym świecie*, Rada Europy, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2014, s. 11.

²⁶ K. Malanowska, *Nauka w klasie wielokulturowej – refleksje nauczycielki gimnazjum* [w:] *Innowacyjne rozwiązania w pracy z dziećmi cudzoziemskimi w systemie edukacji. Przykłady praktyczne*, red. N. Kłorek, K. Kubin, Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, Warszawa 2012, s. 25.

²⁷ J. Nikitorowicz, *Projektowanie edukacji międzykulturowej w perspektywie demokratyzacji i integracji europejskiej* [w:] *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, red. J. Nikitorowicz, M. Sobecki, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 1999, s. 25.

narodowych i etnicznych z 2005 r.²⁸, dzieci reemigrantów oraz dzieci z małżeństw mieszanym²⁹.

Wyzwaniem logistycznym było włączenie do polskiego systemu edukacji uchodźców wojennych z Ukrainy oraz umożliwienie im kontynuowania bądź podjęcia nauki w szkołach. Z najnowszych danych zawartych w raporcie *Uczniowie z Ukrainy z doświadczeniem uchodźstwa w polskim systemie edukacji*³⁰ wynika, że w październiku 2024 r. do różnego rodzaju szkół i przedszkoli uczęszczało 195,3 tys. uchodźców z Ukrainy. Oprócz tej grupy w polskich szkołach uczy się około 50 tysięcy uczniów, którzy przybyli do Polski przed eskalacją wojny w Ukrainie. Najwięcej uczniów uchodźców z Ukrainy uczy się w szkołach w województwach mazowieckim, śląskim, dolnośląskim i wielkopolskim. Razem uczniowie ukraińscy stanowią blisko 4% wszystkich uczniów w polskich szkołach³¹. Szkoły zatrudniają także ukraińskich nauczycieli: 1120 z 1792 nauczycieli z Ukrainy zostało zatrudnionych w polskich placówkach oświatowych od 24 lutego 2022 r.³² W drugim kwartale 2025 r. resort edukacji planował uruchomić program rządowy wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży z Ukrainy „Szkoła dla wszystkich”, przewidziany na lata szkolne 2024/2025, 2025/2026 i 2026/2027. Program daje możliwość zatrudnienia większej liczby asystentów międzykulturowych, zwiększenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów oraz organizacji szkoleń z zakresu edukacji międzykulturowej dla kadry pedagogicznej³³. Można postawić tezę, że od 2022 r. za sprawą dzieci i młodzieży z Ukrainy polska szkoła jest szkołą wielokulturową.

²⁸ W świetle ustawy mniejszościom narodowym i etnicznym gwarantuje się wolność zachowania kultury, języka, obyczajów, prawo do nauki języka mniejszości, tworzenia własnych instytucji edukacyjnych oraz zakaz dyskryminacji. Dz.U. z 2005 r. nr 17, poz 141.

²⁹ *Międzykulturowość w szkole. Poradnik dla nauczycieli i specjalistów*, red. K. Białek, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2015, s. 39–40.

³⁰ E. Świdrowska, K. Stano, *Uczniowie z Ukrainy z doświadczeniem uchodźstwa w polskich szkołach. Co zmieniło się w roku szkolnym 2024/2025?*, https://ceo.org.pl/wp-content/uploads/2025/01/Raport-z-danych-SIO-UKR_CEO_UNICEF_10.2024_PL-1.pdf [dostęp: 24.11.2025].

³¹ P. Chrostowska, *Uczniowie z Ukrainy. Co mówią nowe dane?*, <https://ceo.org.pl/co-wiemy-o-uczniach-z-ukrainy-z-doswiadczeniem-uchodzstwa-w-polskiej-szkole> [dostęp: 15.03.2025].

³² A. Matlacz, *W polskich szkołach i przedszkolach uczy się 187,9 tys. dzieci z Ukrainy*, <https://www.prawo.pl/oswiata/ukrainskie-dzieci-w-polskich-szkolach,520015.html> [dostęp: 5.05.2025].

³³ Projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie Rządowego programu wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży z Ukrainy „Szkoła dla wszystkich” w latach szkolnych 2024/2025, 2025/2026 i 2026/2027 oraz projektu rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie szczegółowych warunków udzielenia wsparcia w zakresie wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży z Ukrainy w latach szkolnych 2024/2025, 2025/2026 i 2026/2027, <https://www.gov.pl/web/edukacja/projekt-uchwaly-rady-ministrow-w-sprawie-rzadowego-programu-wyrownywania-szans-edukacyjnych-dzieci-i-mlodziezy-z-ukrainy-szkola-dla-wszystkich-w-latach-szkolnych-20242025-20252026-i-20262027-oraz-projektu-rozporzadzenia-rady-ministrow-w-sprawie-szczegolowych-warunkow-udzielenia-wsparcia-w-zakresie-wyrownywania-szans-edukacyjnych-dzieci-i-mlodziezy-z-ukrainy-w-latach-szkolnych-20242025-20252026-i-20262027> [dostęp: 5.05.2025].

Wśród uczniów cudzoziemskich, poza osobami z Ukrainy, najliczniejsze grupy stanowią: Białorusini, Rosjanie, Wietnamczycy, Hindusi, Gruzini, Mołdawianie i Czecheni. W porównaniu z liczbą uczniów z Ukrainy jest to niewielka grupa, łącznie ok. 43 200 osób³⁴. Najwięcej uczniów różnych kulturowo uczy się w szkołach zlokalizowanych w pobliżu ośrodków dla uchodźców oraz w dużych miastach, gdzie zazwyczaj są duże skupiska imigrantów ekonomicznych³⁵.

O randze edukacji międzykulturowej realizowanej w szkole świadczy to, że wymogi formalno-prawne w tym zakresie zostały określone w dokumentach międzynarodowych takich organizacji jak ONZ, Rada Europy i Unia Europejska³⁶. Polski system edukacji, realizując założenia edukacji międzykulturowej, uwzględnia zapisy i postanowienia głównych aktów prawa międzynarodowego, prawa Unii Europejskiej i prawa krajowego. Podstawę tego systemu stanowią zapisy zawarte w Konstytucji RP, Konwencji o Prawach Dziecka, ustawie o systemie oświaty oraz stosownych rozporządzeniach Ministra Edukacji Narodowej. Gwarantują one uczniom różnym kulturowo prawo do bezpłatnej nauki, dodatkowych lekcji języka polskiego jako obcego, zajęć wyrównawczych, a także wsparcia przewidzianego dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi³⁷. Otwiera to nauczycielom i psychologom możliwość diagnozowania uczniów pod kątem specjalnych potrzeb edukacyjnych i zastosowania indywidualizowanej ścieżki kształcenia. Dodatkowe lekcje języka polskiego oraz zajęcia wyrównawcze są szczególnie ważne, ponieważ uczniowie ci nie tylko nie znają języka polskiego, ale często nie mieli możliwości regularnego uczęszczania do szkół w swoich ojczyznach. Wytyczne zawarte w ustawie o systemie oświaty pozwalają również na

³⁴ P. Chrostowska, *op. cit.*

³⁵ Dane na temat liczby ośrodków dla uchodźców oraz ich lokalizacji znajdują się na stronie Urzędu ds. Cudzoziemców: <https://www.gov.pl/web/udsc/osrodki-dla-cudzoziemcow-ubiegajacych-sie-o-udzielenie-ochrony-miedzynarodowej> [dostęp: 24.11.2025].

³⁶ Zob. W. Rabczuk, *Europejskie ramy prawne edukacji międzykulturowej i dialogu międzykulturowego*, „Edukacja Międzykulturowa” 2015, nr 4, s. 24–35, <https://doi.org/10.15804/em.2015.01>; P. Pukin, *Edukacja międzykulturowa jako element strategii Rady Europy i Unii Europejskiej*, „Edukacja Międzykulturowa” 2019, nr 1(10), s. 72–77, <https://doi.org/10.15804/em.2019.01.04>.

³⁷ *Informacja o kształceniu w polskim systemie oświaty osób przybywających z zagranicy*, <https://www.gov.pl/web/edukacja/informacja-o-ksztalceniu-w-polskim-systemie-oswiaty-osob-przybywajacych-z-zagranicy> [dostęp: 26.05.2025]. W związku z dużą liczbą dzieci ukraińskich w polskich szkołach zwiększona została liczba godzin języka polskiego jako obcego oraz liczba godzin zajęć wyrównawczych. Jest też możliwość tworzenia klas przygotowawczych oraz zatrudnianie nauczycieli z Ukrainy bez konieczności przeprowadzania procedury nostryfikacji dyplomu. Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, Dz.U. z 2022 r. poz. 645; Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 26 sierpnia 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, Dz.U. z 2024 r. poz. 1302. Zob. także *MEN o nostryfikacji dyplomu nauczyciela z Ukrainy*, <https://www.portaloswiatowy.pl/komunikaty-men-i-cke/mein-o-nostryfikacji-dyplomu-nauczyciela-z-ukrainy-23506.html> [dostęp: 12.05.2025].

zatrudnienie w szkole asystenta międzykulturowego. To osoba znająca język i kulturę kraju pochodzenia ucznia, pomagająca nauczycielom i wspierająca integrację uczniów różnych kulturowo ze społecznością szkolną. Do zadań asystenta należy m.in. diagnozowanie etapów szoku kulturowego oraz barier adaptacji i integracji, a także podejmowanie działań zapobiegawczych i naprawczych w tych obszarach. Istotna jest także współpraca z rodziną i szkołą w zakresie profilaktyki i przeciwdziałania przemocy szkolnej, wykluczeniu oraz dyskryminacji³⁸.

W krajach Unii Europejskiej dominują trzy modele nauczania dzieci imigrantów: integracyjny, separacyjny i mieszany. Czynnikiem, który je różnicuje, jest poziom znajomości języka państwa przyjmującego³⁹. Model integracyjny zakłada wspólną edukację, uczniowie biorą udział w lekcjach mimo bariery językowej. Lekcje języka kraju przyjmującego prowadzone są jako zajęcia dodatkowe. Koncepcja modelu wpisuje się w ideę edukacji inkluzyjnej i służy wyrównaniu poziomu znajomości języka, który traktowany jest jako jedno z narzędzi integracji. W modelu separacyjnym dzieci cudzoziemskie pobierają naukę w oddzielnych klasach w zakresie dostosowanym do ich potrzeb rozwojowych i edukacyjnych. Opanowanie języka jest warunkiem uczestniczenia w zajęciach z całą klasą. Model mieszany łączy założenia integracyjnego i separacyjnego. Dzieci cudzoziemskie biorą udział w wybranych zajęciach z całą klasą, niewymagających zaawansowanej znajomości języka, oraz intensywnie uczą się języka w specjalnie utworzonych oddziałach przygotowawczych (klasach przejściowych). Trwa to od kilku tygodni do kilku miesięcy, nie dłużej niż rok szkolny. W Polsce realizowane są dwa modele: integracyjny i separacyjny (od 2016 r. przepisy w zakresie kształcenia uczniów cudzoziemskich dzięki wprowadzeniu możliwości organizowania oddziałów przygotowawczych pozwalają na nauczanie w modelu separacyjnym)⁴⁰.

Zadania szkoły podejmującej się edukacji międzykulturowej

Dzieci przybywające do nowego kraju napotykają wiele barier i trudności. Ważniejsze z nich to: bariera językowa, pamięć traumatycznych przeżyć, szok kulturowy,

³⁸ Warunki zatrudnienia asystenta międzykulturowego w szkołach reguluje Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe, Dz.U. z 2024 r. poz. 737 z późn. zm. O nowych obowiązkach asystenta w związku z rosnącą w szkołach liczbą dzieci różnych kulturowo: *MEN o asystencie międzykulturowym*, <https://www.portaloswiatowy.pl/komunikaty-men-i-cke/men-o-asystencie-miedzykulturowym-25156.html> [dostęp: 12.05.2025].

³⁹ I. Chrzanowska, B. Jachimczak, *Uczeń z doświadczeniem migracji w edukacji. Diagnoza potrzeb i obszary wsparcia w ramach edukacji włączającej – uczeń cudzoziemski*, „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej” 2018, nr 21, s. 94–95.

⁴⁰ *Ibidem*; K. Stankiewicz, A. Żurek, *Edukacja dzieci uchodźczych w Polsce*, „Infos” 2022, nr 5(297), [https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/852AD90C298DF98DC125883F002C-D667/\\$file/Infos_297.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/852AD90C298DF98DC125883F002C-D667/$file/Infos_297.pdf) [dostęp: 12.05.2025].

obniżenie poczucia własnej wartości, lęk, wycofanie, postawa bierności, niechęć do integracji z nowym otoczeniem, brak motywacji do nauki, brak wiedzy o polskiej kulturze⁴¹. Stawia to przed placówkami wiele wyzwań o charakterze organizacyjnym, psychologicznym, edukacyjnym, komunikacyjnym, międzykulturowym⁴². Zadania szkoły są w tym zakresie zróżnicowane, więc aby móc je realizować, potrzebne jest zaangażowanie wszystkich podmiotów. Można wyróżnić trzy grupy tych działań: podejmowane przed przyjazdem dziecka cudzoziemskiego, przeprowadzane po jego przyjeździe oraz realizowane w odniesieniu do polskich uczniów i ich rodziców, zarówno przed przyjazdem ucznia cudzoziemskiego, jak i po rozpoczęciu przez niego nauki w polskiej szkole⁴³.

Do zadań szkoły i nauczycieli podejmowanych przed przyjazdem dziecka cudzoziemskiego należą:

- nabycie wiedzy na temat specyfiki pracy z dzieckiem cudzoziemskim;
- poznanie kultury kraju, z którego przyjechał uczeń;
- zaznajomienie się z wytycznymi systemu edukacji tego kraju;
- nabycie wiedzy na temat programów edukacyjnych z zakresu edukacji międzykulturowej (traktowania różnic jako źródła rozwoju);
- przygotowanie polskich uczniów na przyjęcie nowej osoby;
- przygotowanie na to rodziców polskich uczniów;
- wypracowanie narzędzi komunikacji i współpracy z rodzicami ucznia.

Zadania szkoły i nauczycieli po przyjeździe ucznia cudzoziemskiego realizowane w odniesieniu do tego ucznia i jego rodziców to:

- poznanie ucznia, jego sytuacji rodzinnej, powodów wyjazdu z ojczyzny;
- poznanie jego potrzeb;
- przestrzeganie zasady traktowania ucznia indywidualnie, z poszanowaniem różnic kulturowych i religijnych;
- zapewnienie opieki psychologicznej, budowanie poczucia bezpieczeństwa, przeciwdziałanie skutkom szoku kulturowego;
- zorganizowanie lekcji języka polskiego;
- nawiązanie współpracy z asystentem międzykulturowym;
- podejmowanie działań na rzecz integracji ucznia w nowym środowisku (przeciwdziałanie wykluczeniu z grupy rówieśniczej);

⁴¹ *Inny w polskiej szkole. Poradnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy, Warszawa 2010, s. 22–24.

⁴² Więcej na ten temat: K. Stankiewicz, A. Żurek, *op. cit.*

⁴³ Zestawienie zadań opracowano na podstawie: K.M. Bleszyńska, *Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych – perspektywa szkoły. Raport z badań*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010, s. 97–122; E. Fioł, *Osiem kroków czyli kilka praktycznych rad*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2013, s. 1–17; B. Skalbani, *Dziecko z rodziny migracyjnej w systemie oświaty. Materiał informacyjny dla dyrektorów szkół i rad pedagogicznych*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017, s. 45–51.

- zdiagnozowanie poziomu wiedzy i kompetencji ucznia;
- wyrównywanie różnic programowych;
- zapobieganie niepowodzeniom szkolnym;
- zapobieganie konfliktom na tle różnic kulturowych oraz uczenie umiejętności rozwiązywania konfliktów w razie ich wystąpienia;
- budowanie i wzmacnianie kompetencji społecznych;
- realizowanie programów edukacyjnych z zakresu edukacji międzykulturowej;
- pomaganie rodzicom ucznia w funkcjonowaniu w polskiej rzeczywistości.

Zadania szkoły i nauczycieli realizowane w odniesieniu do polskich uczniów i ich rodziców przed przyjazdem ucznia cudzoziemskiego i po jego przyjeździe obejmują:

- przestrzeganie ustalonych zasad bieżącej komunikacji w klasie, zadbanie o przepływ wszystkich istotnych informacji;
- pomaganie uczniom w nabywaniu wiedzy o innych kulturach i rozwijaniu rozumienia innych kultur;
- kształtowanie postaw szacunku, tolerancji, dialogu wobec osób o innej kulturze, uczenie poszanowania praw człowieka, zwalczanie stereotypów i uprzedzeń;
- wzmacnianie umiejętności komunikowania się (kompetencji interpersonalnych);
- zapobieganie konfliktom na tle różnic kulturowych, uczenie umiejętności rozwiązywania konfliktów;
- pedagogizację rodziców polskich uczniów (pomaganie im w nabywaniu kompetencji międzykulturowych).

Realizację wymienionych zadań można rozumieć jako wzmacnianie mocnych stron, zwiększanie zasobów oraz umiejętności dzieci i młodzieży, a tym samym budowanie ich odporności społecznej. O ile przyswajanie wiedzy na temat innych kultur nie powinno sprawiać uczniom trudności, o tyle kształtowanie kompetencji w wymiarze behawioralnym i wolicjonalno-emocjonalnym jest złożonym procesem i wymaga głębokiego zaangażowania całego środowiska, nie tylko szkolnego, ale również rodzinnego. Należy pamiętać, że pierwsze doświadczenia edukacyjne dzieci różnych kulturowo w polskiej szkole będą mieć ogromne znaczenie w ich późniejszym życiu w naszym kraju. Podobnie jak pierwsze doświadczenia polskich uczniów z przedstawicielami innych kultur – mogą przyczyniać się do budowania otwartych postaw i pozytywnego nastawienia na odmienność bądź do negatywnej percepcji.

Wnioski i uwagi końcowe

Założeniem artykułu było wykazanie, że edukacja międzykulturowa odgrywa istotną rolę w budowaniu i wzmacnianiu odporności społecznej dzieci i młodzieży w zróżnicowanym kulturowo świecie. Dzięki edukacji międzykulturowej realizowanej w szkole niwelowane są negatywne stereotypy i uprzedzenia, budowane postawy otwartości, tolerancji i szacunku dla ludzi odmiennych kulturowo, etnicznie,

narodowo i religijnie, rozwijana jest umiejętność prowadzenia dialogu, promowane są wartości takie jak szacunek, empatia, umiejętność współpracy. Młodzi ludzie uczą się dostrzegać i akceptować różnice kulturowe oraz doceniać odmienne perspektywy. Takie nastawienie do ludzi reprezentujących inne kultury wzmacnia poczucie wspólnoty (sprzyja postawom obywatelskim i pokojowemu współistnieniu), a tym samym zmniejsza ryzyko powstawania napięć i konfliktów. Zrozumienie i akceptacja, dobra komunikacja, dialog i kompromis, poczucie wspólnoty mimo różnic stanowią fundament wzmacniania odporności społecznej dzieci i młodzieży. Jest ona teraz szczególnie istotna z uwagi na nasilające się w wielu krajach tendencje nacjonalistyczne⁴⁴.

Edukacja międzykulturowa jest zatem nie tylko ważnym elementem procesu edukacyjnego, ale także istotnym narzędziem w kształtowaniu odporności społecznej, promującym tolerancję w zróżnicowanym kulturowo świecie. Buduje porozumienie między ludźmi, inicjuje dialog, integruje grupy, wzmacniając w ten sposób spójność społeczną, co jest kluczowe w nabywaniu odporności społecznej.

W kontekście edukacji międzykulturowej i jej wpływu na budowanie odporności społecznej dzieci i młodzieży należy zwrócić uwagę na sytuację uczniów będących uchodźcami wojennymi z Ukrainy: „Dzieci doświadczające losu imigranta – wyrwane ze swoich kulturowych korzeni i przeniesione do obcego środowiska – są narażone na stany depresyjne, dylematy związane z tożsamością, niskie poczucie własnej wartości, trudności z budowaniem więzi i inne wyzwania emocjonalne”⁴⁵. Ucieczka z własnego kraju z powodu wojny, separacja od bliższej i dalszej rodziny, poczucie tymczasowości pobytu, brak możliwości powrotu do kraju, niepewność, stres, trauma po stracie kogoś bliskiego, sieroctwo częściowe lub całkowite – to doświadczenia, które dotyczą większości uczniów uchodźców z Ukrainy⁴⁶, dlatego wymagają oni szczególnej troski, opieki, potrzebują pomocy i wsparcia ze strony nauczycieli, psychologów, terapeutów⁴⁷. W ocenie autorki artykułu proces wspierania mocnych stron, zwiększania

⁴⁴ Więcej na ten temat: T. Lewowicki, *Edukacja międzykulturowa – kilka lat później. Zmiana uwarunkowań, pytania o kondycję, wyzwania*, „Edukacja Międzykulturowa” 2017, nr 7(2), s. 19–32, <https://doi.org/10.15804/em.2017.02.01>; M. Chrostowski, *O potrzebie wzmocnionej edukacji międzykulturowej w obliczu prawicowego populizmu w Polsce*, „Edukacja Międzykulturowa” 2022, vol. 18, nr 3, s. 191–203, <https://doi.org/10.15804/em.2022.03.13>.

⁴⁵ K. Lisowska, M. Łojko, „Pod wspólnym dachem”. *Adaptacja kulturowa dzieci z Ukrainy w Polsce. Studium przypadku*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2022, t. 614, nr 9, s. 61, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.1279>.

⁴⁶ K. Stankiewicz, A. Żurek, *op. cit.*, s. 3–4.

⁴⁷ Fundacja Polskie Forum Migracyjne realizuje obecnie w Warszawie projekt *Mam tę moc! Wzmacnianie rezyliencji i wspieranie integracji dzieci i młodzieży doświadczającej skutków wojny w Ukrainie*. Celem projektu jest m.in. poprawa psychicznego i emocjonalnego dobrostanu dzieci i młodzieży z Ukrainy oraz ich rodziców, zwiększenie świadomości na temat dostępnego wsparcia psychologicznego w języku ukraińskim wśród młodzieży uczęszczającej do warszawskich szkół, podniesienie kompetencji psychologów dziecięcych w zakresie psychologicznych konsekwencji przymusowej migracji i prowadzenia diagnozy psychologicznej dzieci po doświadczeniach traumatycznych. *Mam tę moc! Wzmacnianie rezyliencji i wspieranie*

zasobów i umiejętności uczniów z Ukrainy, ale też polskich uczniów, którzy są świadkami trudnej sytuacji swoich kolegów, daje przestrzeń do wspólnych badań prowadzonych przez przedstawicieli polskich i ukraińskich środowisk naukowych. Jak bowiem napisał Bogusław Śliwerski: „Kształcą nie tylko podróże, ale także ci, którzy przyjechali do nas z innego kraju. Dzieci i młodzież Ukrainy wzbogacają nas swoją obecnością, szeroko pojmowaną kulturą, osobistym świadectwem cierpienia. Okażmy im naszą polską gościnność, otwartość na świat i tolerancyjną postawę”⁴⁸.

Bibliografia

- Błężyńska K.M., *Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych – perspektywa szkoły. Raport z badań*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010.
- Błężyńska K.M., *Teoretyczny status edukacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2011, t. 17, cz. 1, s. 39–53, <https://doi.org/10.15290/pss.2011.17.01.04>.
- Borucka A., Ostaszewski K., *Koncepcja resilience. Kluczowe pojęcia i wybrane zagadnienia*, „Medycyna Wieku Rozwojowego” 2008, nr 2(12), s. 587–597.
- Borucka A., Pisarska A., *Koncepcja resilience – czyli jak pomóc dzieciom i młodzieży z grup podwyższonego ryzyka*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012.
- Chrostowska P., *Uczniowie z Ukrainy. Co mówią nowe dane?*, <https://ceo.org.pl/co-wiemy-o-uczniach-z-ukrainy-z-doswiadczeniem-uchodźstwa-w-polskiej-szkole> [dostęp: 15.03.2025].
- Chrostowski M., *O potrzebie wzmoczonej edukacji międzykulturowej w obliczu prawicowego populizmu w Polsce*, „Edukacja Międzykulturowa” 2022, vol. 18, nr 3, s. 191–203, <https://doi.org/10.15804/em.2022.03.13>.
- Chrzanowska I., Jachimczak B., *Uczeń z doświadczeniem migracji w edukacji. Diagnoza potrzeb i obszary wsparcia w ramach edukacji włączającej – uczeń cudzoziemski*, „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej” 2018, nr 21, s. 87–102.
- Fiok E., *Ośiem kroków czyli kilka praktycznych rad*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2013.
- Informacja o kształceniu w polskim systemie oświaty osób przybywających z zagranicy*, <https://www.gov.pl/web/edukacja/informacja-o-ksztalceniu-w-polskim-systemie-oswiaty-osob-przybywajacych-z-zagranicy> [dostęp: 26.05.2025].
- Inny w polskiej szkole. Poradnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy, Warszawa 2010.
- Jaworska A., *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.
- Kędzior W., Rejman K., Rejman B., *Współczesne problemy migracji i integracji kulturowej uchodźców* [w:] *Edukacja międzykulturowa – idee, koncepcje, inspiracje. Materiały dydaktyczne dla uczniów szkół średnich i studentów*, red. P. Borza, K. Rejman, W. Błażejowski, B. Rejman, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. B. Markiewicza, Jarosław 2018, s. 21–30.

integracji dzieci i młodzieży doświadczającej skutków wojny w Ukrainie, Fundacja Polskie Forum Migracyjne, <https://forummigracyjne.org/projekt/mam-te-moc-wzmacnianie-rezyliencji-i-wspieranie-integracji-dzieci-i-młodzieży-doswiadczającej-skutkow-wojny-w-ukrainie> [dostęp: 22.07.2025].

⁴⁸ B. Śliwerski, *Wymiary edukacyjnego wzbudzenia polsko-ukraińskiego w obliczu wojny i powojnia* [w:] *Lekcje pokoju w czasie (po)wojennym*, red. M. Paluch, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2022, s. 49.

- Lewowicki T., *Edukacja międzykulturowa – bilans otwarcia 2012*, „Edukacja Międzykulturowa” 2012, nr 1, s. 15–46, <https://doi.org/10.15804/em.2012.01>.
- Lewowicki T., *Edukacja międzykulturowa – kilka lat później. Zmiana uwarunkowań, pytania o kondycję, wyzwania*, „Edukacja Międzykulturowa” 2017, nr 7(2), s. 19–36, <https://doi.org/10.15804/em.2017.02.01>.
- Lewowicki T., *Edukacja międzykulturowa – od lokalnych sukcesów ku globalnym przesłaniom i oddziaływaniom*, „Edukacja Międzykulturowa” 2014, nr 3, s. 19–38, <https://doi.org/10.15804/em.2014.01>.
- Lewowicki T., *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej* [w:] *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*, red. T. Lewowicki, E. Ogródzka-Mazur, A.A. Szczurek-Boruta, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s. 21–35.
- Lisowska K., Łojko M., „Pod wspólnym dachem”. *Adaptacja kulturowa dzieci z Ukrainy w Polsce. Studium przypadku*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2022, t. 614, nr 9, s. 58–67, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.1279>.
- Malanowska K., *Nauka w klasie wielokulturowej – refleksje nauczycielki gimnazjum* [w:] *Innowacyjne rozwiązania w pracy z dziećmi cudzoziemskimi w systemie edukacji. Przykłady praktyczne*, red. N. Kłorek, K. Kubin, Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, Warszawa 2012, s. 25–38.
- Mam tę moc! Wzmacnianie rezyliencji i wspieranie integracji dzieci i młodzieży doświadczającej skutków wojny w Ukrainie*, Fundacja Polskie Forum Migracyjne, <https://forummigracyjne.org/projekt/mam-te-moc-wzmacnianie-rezyliencji-i-wspieranie-integracji-dzieci-i-mlodziezy-doswiadczajacej-skutkow-wojny-w-ukrainie> [dostęp: 22.07.2025].
- Matlach A., *W polskich szkołach i przedszkolach uczy się 187,9 tys. dzieci z Ukrainy*, <https://www.prawo.pl/oswiata/ukrainskie-dzieci-w-polskich-szkolach,520015.html> [dostęp: 5.05. 2025].
- MEN o asystencie międzykulturowym*, <https://www.portaloswiatowy.pl/komunikaty-men-i-cke/men-o-asystencie-miedzykulturowym-25156.html> [dostęp: 12.05.2025].
- MEN o nostryfikacji dyplomu nauczyciela z Ukrainy*, <https://www.portaloswiatowy.pl/komunikaty-men-i-cke/mein-o-nostryfikacji-dyplomu-nauczyciela-z-ukrainy-23506.html> [dostęp: 12.05.2025].
- Międzykulturowość w szkole. Poradnik dla nauczycieli i specjalistów*, red. K. Białek, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2015.
- Młynarczuk-Sokołowska A., *Od obcości do inności. Międzykulturowa edukacja nieformalna na przykładzie działań polskich organizacji pozarządowych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2015.
- Neuner G., *Edukacja międzykulturowa i jej wymiary* [w:] F. Brotto, J. Huber, K. Karwacka-Vögele, G. Neuner, R. Ruffino, R. Teutsch, *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich. Przygotowanie do życia w różnorodnym świecie*, Rada Europy, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2014, s. 11–42.
- Nikitorowicz J., *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 1995.
- Nikitorowicz J., *Projektowanie edukacji międzykulturowej w perspektywie demokratyzacji i integracji europejskiej* [w:] *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, red. J. Nikitorowicz, M. Sobiecki, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 1999, s. 25–32.
- Nowakowska-Buryła I., Kusiak K., *Natura kompetencji a ograniczenia i trudności w kształceniu międzykulturowym nauczycieli edukacji elementarnej*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2019, vol. 14, nr 2(52), s. 41–53, <https://doi.org/10.35765/eetp.2019.1452.03>.

- Ostaszewski K., *Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2014.
- Pedagogika. Leksykon PWN*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie Rządowego programu wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży z Ukrainy „Szkoła dla wszystkich” w latach szkolnych 2024/2025, 2025/2026 i 2026/2027 oraz projektu rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie szczegółowych warunków udzielenia wsparcia w zakresie wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży z Ukrainy w latach szkolnych 2024/2025, 2025/2026 i 2026/2027, [https://www.gov.pl/web/edukacja/projekt-uchwaly-rady-ministrow-w-sprawie-rzadowego-programu-wyrownywania-szans-edukacyjnych-dzieci-i-młodzieży-z-ukrainy-szkola-dla-wszystkich-w-latach-szkolnych-20242025-20252026-i-20262027-oraz-projektu-rozporządzenia-rady-ministrow-w-sprawie-szczegolowych-warunkow-udzielenia-wsparcia-w-zakresie-wyrownywania-szans-edukacyjnych-dzieci-i-młodzieży-z-ukrainy-w-latach-szkolnych-20242025-20252026-i-20262027](https://www.gov.pl/web/edukacja/projekt-uchwaly-rady-ministrow-w-sprawie-rzadowego-programu-wyrownywania-szans-edukacyjnych-dzieci-i-mlodziezy-z-ukrainy-szkola-dla-wszystkich-w-latach-szkolnych-20242025-20252026-i-20262027-oraz-projektu-rozporzadzenia-rady-ministrow-w-sprawie-szczegolowych-warunkow-udzielenia-wsparcia-w-zakresie-wyrownywania-szans-edukacyjnych-dzieci-i-mlodziezy-z-ukrainy-w-latach-szkolnych-20242025-20252026-i-20262027) [dostęp: 5.05.2025].
- Pukin P., *Edukacja międzykulturowa jako element strategii Rady Europy i Unii Europejskiej*, „Edukacja Międzykulturowa” 2019, nr 1(10), s. 69–80, <https://doi.org/10.15804/em.2019.01.04>.
- Rabczuk W., *Europejskie ramy prawne edukacji międzykulturowej i dialogu międzykulturowego*, „Edukacja Międzykulturowa” 2015, nr 4, s. 23–37, <https://doi.org/10.15804/em.2015.01>.
- Rey R., *Spółeczeństwo odporne na zagrożenia*, <https://www.gov.pl/web/rcb/spoleczenstwo-odporne-na-zagrozenia> [dostęp: 28.04.2025].
- Rogalska-Marasińska A., *Edukacja międzykulturowa na rzecz zrównoważonego rozwoju. Edukacja, teorie kształcenia i wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, Dz.U. z 2022 r. poz. 645.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 26 sierpnia 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, Dz.U. z 2024 r. poz. 1302.
- Skalbania B., *Dziecko z rodziny migracyjnej w systemie oświaty. Materiał informacyjny dla dyrektorów szkół i rad pedagogicznych*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017.
- Stankiewicz K., Żurek A., *Edukacja dzieci uchodźczych w Polsce*, „Infos” 2022, nr 5(297), [https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/852AD90C298DF98DC125883F002CD667/\\$file/Infos_297.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/852AD90C298DF98DC125883F002CD667/$file/Infos_297.pdf) [dostęp: 12.05.2025].
- Stosunek Polaków do innych narodów*, CBOS, Warszawa 2024, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2024/K_025_24.PDF [dostęp: 28.04.2025].
- Sytuacja dotycząca Ukrainy*, Urząd ds. Cudzoziemców, <https://www.gov.pl/web/udsc/sytuacja-dotyczaca-ukrainy> [dostęp: 5.05.2025].
- Szczepański A., *Ewolucja polityki etnicznej w Polsce w latach 1944–1989*, „Wrocławskie Studia Politolologiczne” 2020, t. 28, s. 164–174, <https://doi.org/10.19195/1643-0328.28.11>.
- Szempluch J., Blachnik-Gęsiarz M., *Praktyczny wymiar kompetencji międzykulturowych w polskiej szkole* [w:] *Edukacja międzykulturowa – idee, koncepcje, inspiracje. Materiały dydaktyczne dla uczniów szkół średnich i studentów*, red. P. Borza, K. Rejman, W. Błażejowski, B. Rejman, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. B. Markiewicza, Jarosław 2018, s. 77–84.
- Szempluch J., *Pedeutologia. Studium teoretyczno-pragmatyczne*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013.

- Szymański M.J., *Socjologia edukacji. Podręcznik akademicki*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013.
- Śliwa S., *Profilaktyka pedagogiczna*, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole 2015.
- Śliwerski B., *Wymiary edukacyjnego wzbudzenia polsko-ukraińskiego w obliczu wojny i powojnia [w:] Lekcje pokoju w czasie (po)wojennym*, red. M. Paluch, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2022, s. 39–50.
- Śliz A., Szczepański M.S., *Wielokulturowość. Idea, teoria i polityka*, „Kultura i Społeczeństwo” 2020, t. 64, nr 2, s. 175–206, <https://doi.org/10.35757/KiS.2020.64.2.10>.
- Świdrowska E., Stano K., *Uczniowie z Ukrainy z doświadczeniem uchodźstwa w polskich szkołach. Co zmieniło się w roku szkolnym 2024/2025?*, https://ceo.org.pl/wp-content/uploads/2025/01/Raport-z-danych-SIO-UKR_CEO_UNICEF_10.2024_PL-1.pdf [dostęp: 24.11.2025].
- Urząd ds. Cudzoziemców, <https://www.gov.pl/web/udsc/osrodki-dla-cudzoziemcow-ubiegajacych-sie-o-udzielenie-ochrony-miedzynarodowej> [dostęp: 24.11.2025].
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe, Dz.U. z 2024 r. poz. 737 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. z 1991 r. nr 95, poz. 425.
- Wstępne wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021 w zakresie struktury narodowo-etnicznej oraz języka kontaktów domowych, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechnie/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-wstepne/wstepne-wyniki-narodowego-spisu-powszechnego-ludnosci-i-mieszkancow-2021-w-zakresie-struktury-narodowo-etnicznej-oraz-jezyka-kontaktow-domowych,10,1.html> [dostęp: 30.04.2025].

Edukacja międzykulturowa dzieci i młodzieży w aspekcie budowania odporności społecznej

Streszczenie

W pracy wychowawczej z dziećmi i młodzieżą ważne są działania skoncentrowane na rozwijaniu ich mocnych stron, zasobów i umiejętności. To powoduje, że uczniowie są lepiej przygotowani do radzenia sobie z przeciwnościami losu. Edukacja międzykulturowa uczy otwartości, szacunku i zrozumienia dla innych kultur. Rozwija też kompetencje międzykulturowe w obszarze wiedzy, umiejętności i postaw. Dzięki nim młodzi ludzie potrafią sprawnie działać, efektywnie się komunikować oraz wykazują aktywną postawę w relacjach z przedstawicielami innych kultur. Buduje to ich odporność społeczną, potrzebną do funkcjonowania w zbiorowościach wielokulturowych.

Słowa kluczowe: odporność społeczna, edukacja międzykulturowa, kompetencje międzykulturowe, dzieci, młodzież

Intercultural Education of Children and Youth in Building Social Resilience

Abstract

Activities that focus on developing the strengths of children and youth, their resources and abilities, are very important in their educational work. This means that they are better prepared to cope with the difficulties of life. Intercultural education teaches openness, respect and understanding of other cultures. It also develops intercultural competences in the areas of knowledge, skills and attitudes. Thanks to these competences, young people

can act more easily, communicate effectively and show an active attitude in relations with representatives of other cultures. This builds their social resilience in difficult situations when functioning in intercultural communities.

Keywords: social immunity, intercultural education, intercultural competences, children, the youth

